

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КРУПКА Віктор Петрович

УДК 821.1612-1"19"

**ПОЕЗІЯ ВОЛОДИМИРА ЗАБАШТАНСЬКОГО
(ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОЇ ЕВОЛЮЦІЇ)**

10.01.01 - українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української літератури Інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Науковий керівник

кандидат філологічних наук,
доцент **Дерезюк Євгенія Миколаївна**,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доцент кафедри української літератури.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук,
професор **Погребенник Володимир Федорович**,
Київський національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри української літератури;

кандидат філологічних наук **Борисюк Ірина Василівна**,
Київський університет імені Бориса Грінченка, доцент кафедри української літератури, компаративістики і соціальних комунікацій.

Захист відбудеться «19» січня 2011 р. о 10 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.03 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. В.Воровського, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 02152, м. Київ

О.В. Кудряшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Актуалізація дослідницької феноменом шістдесятництва в українській філологічній науці початку XXI століття закономірно обумовлена неповнотою його вивчення в літературознавстві кінця XX ст. і питомою еkleктичністю явища загалом, адже художня спадщина шістдесятників не має, на думку⁷ Ю. Коваліва, ні ідейної, ні стильової єдності, що пов'язано передусім зі спорадичною світоглядною кризою, яка охопила тоді українську культуру. Відчуття значущості первинних онтологічних доміант залишилося, натомість митці, долаючи непорушність ортодоксальної комуністичної ідеології та продиктованих нею мистецьких постулатів, у творчості виборювали право на власний погляд на людину в суспільстві як на самодостатній феномен. Поети шукали нові художні форми, свідомо звертаючись до соціальних та індивідуально вагомих проблем, що призвело до видозмін канону соціалістичного реалізму. Шістдесятники поетично спроектували співвідношення гуманістичного та ідеологічного, свідомого та несвідомого, чуттєвого й раціонального на актуальну для суспільства проблему правди художнього слова. Письменники принципово відокремлювали себе від існуючої унормованої культурної ситуації, для них мистецьким надзавданням стало прагнення відтворити індивідуальне ставлення до буття. Проблема цілісності літературного процесу корелюється з художньою свідомістю кожного його учасника, тому аналіз аксіологічних орієнтирів, естетичної та світоглядної визначеності в українській поезії досліджуваного періоду базується на актуалізації динамічності художнього світу як основи творчості.

Одним з феноменів нового типу художньої свідомості стала лірика Володимира Забаштанського, в якій функціонували окремі творчі напрямні української поезії 60-90 рр. Індивідуальність поета викристалізовувалася в системі екстралітературних та власне літературних факторів, у творчості Володимира Забаштанського як первинні оприявлені особиста трагедія та дотичність до шістдесятництва як художнього руху. Літературознавчий аналіз процесів, що вплинули на становлення поета, є актуальним і дозволяє виявити особливості його мистецької еволюції-

Нині в літературознавстві практично відсутні праці, що запропонували б концептуальне осмислення проблеми еволюції художньої творчості Забаштанського-поета. Поряд із цим у сучасній науковій літературі наявний досить значний матеріал, присвячений, по-перше, домінантним закономірностям української поезії другої половини XX ст., по-друге,

творчості представників шістдесятництва. Отже, актуальність дослідження полягає в потребі системного аналізу поетичної творчості В. Забаштанського, що дозволить визначити, як життєвий шлях митця, його творчість входить в український літературний процес, зокрема у тенденції шістдесятництва, які реціпіюються дисертантом як єдиний культурний континуум. Основу такої єдності становить формування динамічної концептосфери, що фокусує онтологічні константи мистецького буття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри української літератури Інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в рамках наукової теми «Літературні контексти ХХ століття».

Мета дослідження - здійснити комплексний аналіз еволюції поетичної творчості Володимира Забаштанського на тлі української поезії 60-90 рр.

Реалізація цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- окреслити феномен особистості та творчості В. Забаштанського в українській літературі досліджуваного періоду;
- простежити генезу та розвиток поезики В. Забаштанського;
- дослідити проблематику, жанрову своєрідність, особливості ідіостилю та версифікаційних характеристик лірики митця;
- розкрити співвіднесення «автор - ліричний герой» у поезіях В. Забаштанського;
- проінтерпретувати трансформацію концептосфери у спадщині поета;
- декодувати художнє функціонування домінантних образів-концептів у структурі творів;
- » охарактеризувати специфіку міфотворчого аспекту агіографічних та релігійних мотивів;
- проаналізувати взаємодію тематично-проблемного рівня і його образної реалізації в художніх масивах текстів;
- простежити динаміку маскулінності як домінанти психологічного та творчого життя автора.

Об'єкт дослідження — поетична творчість Володимира Забаштанського 60-90 рр.

Предмет дослідження — світоглядні та художні аспекти творчої еволюції в поезіях В. Забаштанського.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять основні положення літературознавчих праць Р. Варта, М. Бахтіна, Н. Валгіної, Г. В'язовського, М. Ільницького, Г.Г. Гадамера, Л. Гінзбург, А. Гуляка,

І. Дзюби, М. Еліаде, Р. Інгардена, Г. Клочека, Ю. Коваліва, Ю. Лотмана, М. Наєнка, О. Потебні, П. Рікера, Ю. Степанова, Л. Тарнашинської, Ю. Тинянова, А. Ткаченка, М. Ткачука, І. Франка, О. Фрейденберг, З. Фройда, К.Г. Юнга, Г.Р. Яусса.

Методи дослідження. Застосування *культурно-історичного методу* дозволило відтворити автентичність цілісного духовного життя доби шістдесятництва, простежити, як конкретні автори та їхні твори зумовили становлення Забаштанського-поета; *контекстуальний метод* сприяв науково обгрунтованому вписуванню його лірики в українську літературу 60-90 рр., *біографічний метод* допоміг довести пов'язаність життєвого та творчого шляху митця, їхню взаємообумовленість; *порівняльний метод* був актуальним при дослідженні елементів архетипних конструкцій, а також для з'ясування мовних джерел творчості В. Забаштанського; *описовий метод* використано при дослідженні конкретних текстів поета, їхніх змістових і формальних особливостей; *інтертекстуальний метод* дозволив виокремити культурні коди світового та національного походження, закладені автором, *системно-функціональний підхід* використано під час дослідження цілісності текстів, їх визначеності в художньому плані образною системою, оскільки *системний підхід* передбачає визначення складу поетики твору; *рецептивна естетики* дозволила осмислити специфіку донесення авторських стратегій до читача.

Наукова новизна роботи зумовлена її завданнями як історико-літературного дослідження. Творча еволюція поетичного доробку Володимира Забаштанського вперше розглядається в цілісному, комплексному вимірах, уперше досліджено походження і розвиток поетикальних особливостей його лірики, вивчено специфік}/ кореляції «автор — ліричний герой», сформовано структуру концептосфери, осмислено домінантні аспекти проблематики. Уперше простежено динамічні тенденції образної системи *поезії З. Забаштанського*, класифіковано *систему* образів-концептів, визначено типологію поетикальних особливостей текстових масивів.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в літературознавчих студіях для відтворення повноти й структурної цілісності літературного процесу) 60-90 років ХХ століття.

Практичне значення дослідження. Фактичний матеріал, теоретичні положення, висновки дисертації можуть бути використані у курсах лекцій з історії української літератури ХХ ст., в спецкурсах та спецсемінарах для студентів-філологів у вищій школі. Отримані результати можна використовувати для розширення проблематики курсових, дипломних і

магістерських робіт, у підготовці посібників із теорії та історії української літератури, у шкільній практиці.

Апробація роботи. Результати дослідження обговорено й схвалено на засіданні кафедри української літератури Інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Основні результати дисертаційного дослідження були апробовані на Всеукраїнській науковій конференції «Поетика художнього тексту» (Херсон, 2003), VI та VIII Міжнародних науково-теоретичних конференціях молодих учених (Київ, 2003, 2005), Всеукраїнській науковій конференції «Михайло Коцюбинський - митець, педагог, громадянин» (Вінниця, 2004), IX Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська література: духовність і ментальність» (Кривий Ріг, 2009).

Публікації. За матеріалами дисертації надруковано 11 публікацій, серед яких 9 одноосібних статей у фахових виданнях, затверджених у переліку ВАК.

Структура дисертації зумовлена основною метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (315 позицій). Обсяг роботи - 206 сторінок, з них 181 сторінка основного тексту.

ОСНОВНИМ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено теоретико-методологічну основу, сформульовано мету та завдання, конкретизовано теоретичну та практичну цінність роботи, вміщено інформацію про апробацію результатів наукового пошуку, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ дисертаційного дослідження «**Теоретичні принципи дослідження аспектів творчості Володимира Забаштанського**» презентує теоретико-літературознавчі аспекти вивчення поезії митця. У підрозділі 1.1 «**Висвітлення художньої творчості поета в українській науково-критичній думці**» представлено огляд рецензій на окремі збірки, вузькопроблемних літературно-критичних статей, ювілейних ескізів тощо. Дисертантом відзначено, що особливе місце в рецепції непересічної постаті В. Забаштанського посідають біографічні нариси та емоційні шкіци з елементами літературознавчого аналізу, автори яких або були особисто знайомі з поетом, або переймалися його трагічною долею, тобто в текстах переважає суб'єктивність оцінки.

У літературознавчому масиві про лірику В. Забаштанського виокремлюється два етапи: 60-70 рр., коли критики розглядали творчість

поета як своєрідний життєтворчий феномен ідеологічного характеру; 80-90 рр. - період глибокого звернення до тематичних мотивів та генези письма.

В. Забаштанський уже на етапі початківця ввійшов до історії української літератури, на думку Павла Тичини, як талановитий поет. Подальша рецепція творчості митця знайшла своє відображення у розвідках Н. Кашук, М. Слабошпицького, А. Кацнельсона, М. Ткачука, В. Осадчого, М. Луківа та ін., які загалом звертали увагу на домінантні характеристики формально-змістового плану поезії.

Критичні матеріали межі ХХ-ХХІ ст. стосуються стрижневих проблем поезії автора. В академічному підручнику з історії української літератури творчості поета присвячено окремий розділ, де окреслено аспекти жанрово-стильової самобутності автора та типологічні зв'язки його лірики. Студії М. Стрельбицького, М. Кагарлицького, і. Дзюби дають змогу простежити окремі елементи поетики творчості В. Забаштанського. Зважаючи на ідейність творчості, її озброєність громадянською проблематикою, критики (А. Скрипник, Ю. Ковалів, Л. Тарнашинська та ін.) розмірковували, на чому ґрунтується художній феномен митця. Отже, можна констатувати, що переважна більшість досліджень поетичної спадщини В. Забаштанського носить шкіцовий характер, не розкриваючи вповні еволюцію його творчого шляху.

У підрозділі 1.2. **«Теоретичний аспект категорії «творча еволюція» в літературознавчій рецепції»** окреслено проблему творчої еволюції, яка постає в світовій літературознавчій традиції досить парадоксально, передусім тому, що цим формулюванням нерідко послуговуються науковці, проте в їхніх роботах зустрічаються відчутні розбіжності. У дослідженні диференційовано поняття «літературна еволюція» і «творча еволюція». Б.М. Ейхенбаум потрактував літературну еволюцію як динаміку форм і стилів, натомість Ю. Тинянов вважав, що вивчення еволюції літератури можливе лише при ставленні до літератури як до системи, співвіднесеної з іншими структурами, нею обумовленими від конструктивної функції до функції літературної, до з'ясування еволюційної взаємодії функцій та форм. До розвитку поняття творчої еволюції певною мірою долучилися О. Лосев, М. Бахтін, М. Храпченко, Ю. Лотман, С. Аверинцев, В. Жирмунський, В. Топоров.

Сучасне розуміння творчої еволюції передбачає, що кожен письменник як представник мистецтва веде творчий пошук і створює свою, авторську художність, у цьому ракурсі нами розглянута еволюція В. Забаштанського - художньо-творча еволюція поета, яка ґрунтується на еволюції філософії митця, його психологізму, поетики, особливостей стилю. З'ясовано внутрішні закони художнього розвитку, етапи становлення творчого

мислення письменника, враховано закономірності й особливості розвитку стильових тенденцій доби.

Художні пошуки привели В. Забаштанського до оригінального індивідуально-авторського літературного стилю, що ґрунтується на єдності особистості та її художньої практики. Парадигма еволюції визначається динамікою онтологічних основ особистості, яка творить своє буття і художній світ. Художній світ поета, залишаючись естетичною реальністю, є реалізацією, безпосередністю буття автора, його біографічного, буттєвого статусу. Відтак онтологічний аналіз художнього тексту спрямований на виявлення зв'язку особистісного буття автора із загальним буттям² та дослідження вербалізованого ставлення автора до світу і до себе в мистецькому ракурсі, втіленого в образно-символічній системі творів. Онтологічний аналіз, до якого звертаємося у подальших розділах, виявляється суміжним з психоаналізом чи архетипологією, тобто до нього залучається несвідома сфера творчої діяльності.

У центрі творчого Всесвіту поета на всіх етапах еволюції знаходиться авторська особистість, що реалізує креативний потенціал не лише у створенні художньої реальності, але й сприймає естетичну діяльність як шлях досягнення повноти духовного буття, що протистоїть деструктивним силам світу і небуттю, тому необхідним є виокремлення зв'язку між кожною з поезій В. Забаштанського й провідними тенденціями сучасного йому літературного процесу, визначення етапів розвитку, суттєвих для періодизації творчості митця.

Прикметно, що українські дослідники І. Равлів, Л. Куценко, Т. Черняхович, Л. Пізнюк та ін. надають перевагу тим аспектам художньої еволюції, які безпосередньо перетинаються з особистісними характеристиками письменника не лише як митця, а й індивідуума з внутрішніми конфліктами та нюансами психіки. Натомість у численних російських дисертаціях кінця ХХ - початку ХХІ ст. з проблеми творчої еволюції (Н. Молчанова, А. Анісова, А. Хадзієва, А. Ощепкова, І. Калімуллін, Т. Давидова, Л. Калініна, С. Бойко, М. Александрова, С. Макашева) простежено прямі зв'язки суспільного життя, біографії та творчості, а також залучено розвиток певного спектру формальних питань.

У реферованій праці висвітлено особливості творчого процесу, який є еволюційним за своєю природою. Його ефективність залежить від скерованості особистості (переконань, світогляду, ідеалів, схильностей, інтересів, бажань, потреб, мотивів), її психічних особливостей (відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, мислення, почуттів, емоцій, волі), нарешті, від

² Литературная энциклопедия терминов и понятий. - М. : НГТК" «Интелвак», 2003. - С. 694.

біопсихічного фактора — темперамент}', статевих, вікових, патологічних властивостей, характеру і здібностей особистості. Одним з найважливіших чинників, беззаперечно, залишається уява. У підрозділі заакцентовані вагомості для еволюції митця ракурси творчості як явища крізь призму вчень Аристотеля, І. Канта, Ф. Шеллінга, М. Бердяєва, А. Бергсона, З. Фрейда, К.Г. Юнга та ін. Відзначено, що сукупність психічних властивостей, характерних для творчої особистості, стала об'єктом конкретного наукового вивчення зі зростанням інтересу до дослідження психологічних аспектів творчості в середині ХХ ст.

Л. Куценко зазначав, що «життєпис митця найтісніше пов'язаний з його творчою еволюцією»³, оскільки ці компоненти дозволяють глибше зрозуміти розвиток майстерності митця та ідейно-тематичні, поетикальні особливості його творчості, прагнення митця до самовдосконалення. У дисертації простежено зв'язок категорії «творчий потенціал» із здатністю індивідуума до творчої еволюції, яка інтерпретується передусім як виокремлення етапів творчого шляху та їхня співвіднесеність з літературним процесом. Отже, аналіз творчої еволюції неможливий без з'ясування головних змістовних доміант доробку митця, суспільно-політичного та культурологічного контексту.

У другому розділі **«Феномен Володимира Забаштанського в літературному процесі 60-90-х років»** увага сфокусовується на художньо-біографічному комплексі **«особистість-творчість»**. У підрозділі **«Концептуальні основи становлення поета в парадигмі літератури шістдесятництва»** досліджено гносеологічні моделі та тематичні мотиви, жанрові різновиди й модифікації, стильові особливості, притаманні текстам поетів-шістдесятників. Художньо-психологічні колізії формують підґрунтя образного світу особистості, і Володимир Забаштанський усім своїм життям підтверджує жертвовність (основу власного творчого кодексу). Драматична доля поета постає як своєрідна громадська ініціація, що в контексті національно-культурного метапростору розкривається як духовне страдницьке служіння Україні.

Для інтерпретації еволюціонування художнього доробку В. Забаштанського вагомою є категорія життєтворчості — колізії особистого світу, ЩО формує «внутрішню біографію» митця, відтворюючи кардинальні зміни його поглядів, рецепцій, рефлексій. Шістдесятники художньо моделювали інакшу систему цінностей, нове осмислення національного історичного досвіду, хоча, як не парадоксально, були породженням тієї ж тоталітарної системи. Період шістдесятництва художньо не завершений та

³Куценко, Л.В. Євген Манаток: витоки й еволюція творчої особистості. — Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. - Львів, 2002. - 32 с

має різновекторне продовження: його представники започаткували проблематику, жанрові різновиди та модифікації, які різнопланово функціонують в літературі до нашого часу.

У підрозділі 2.2. **«Гене́за та розвиток поетики В. Забаштанського: проблематика, жанри, ідіостиль, версифікація»** йдеться про те, що в поезіях митця присутні художньо-психологічні характеристики, які сприяють розгортанню еволюційного потенціалу творчості. Серед них домінує синестезія як використання різних психофізіологічних вражень, що у співвіднесенні з мистецтвом слова дозволяє повноцінно використати візуальні та звукові параметри тексту, активізувати в реципієнта повноцінний спектр почуттів і асоціацій. Сутність поняття «міжчуттєвий зв'язок» (синестезія), що визначає її функції у мистецтві, полягає у взаємодіях полісенсорної системи чуттєвого відображення, що виникає за принципом асоціації, переважно асоціації за суміжністю та асоціації за схожістю. Синестезія як істотна властивість художнього мислення сприяє виконанню компенсаторних функцій з опосередкованого відшкодування неповноти сфери чутливості. Окрім того, у поезії В. Забаштанського спостерігаємо синергізм (явище переваги комбінованого впливу складових над впливом кожного з компонентів) художнього світу, безпосередньо сфокусований на рецептивному аспекті літературного тексту, який читач може відчути й вибудувати під впливом комплексу тропів емоції та переживання.

Якщо говорити про тематичний критерій класифікації, то плідним є доробок поета в річищі медитативної лірики («Відвертість», «Син», «Порожній день», «Хтось помер, вінки несуть із хвої», «Найважче»). Роздуми, міркування митця стосуються вічних категорій, екзистенційних проблем. Поет звертається і до політичної тематики («Світе мій», «Снага слова», «Лист», «Далі куди?», «Дві старості», «Народне усе»). Що ж до більш усталених жанрів, то серед них переважають сонет («Син каменяра», «Цілунок», «Надія», «Вага слова. Повоєнне літо») та балада, яка не завжди відповідає жанровим вимогам (незвичайність зображуваних подій, ситуацій людських долі, драматична напруженість сюжету і бурхливість його розвитку, емоційна наснаженість, експресивність стилю), радше - це балади-долі (наголошене ставлення автора до зображуваних подій чи персоналій), причому часто — з вираженим дидактичним підтекстом. Можна виокремити і такий жанровий різновид, як автобіографічна поезія (поезія-спогад), в якій тотожні автор і ліричний герой. Жанрові різновиди та модифікації переважно проходять через всю творчість поета. Це й алегорично-сюжетні поезії на межі з байкою («Тренос», «Висота», «Струмки та ріки», «Пригода», «Тружданья»), притчі («Дві притчі за східними мотивами. I. Притча про раба. II Притча про тирана», «Притча про узаконений гріх»), антиутопія («Сон»), історична пісня — плач («Червона жалоба» (Пам'яті Віталія Примакова),

«Згадав би»), поетичні портрети («Сковорода», «Гарсія Лорка»), сатиричні твори («Ескіз портрета», «Присяга», «Ненька»), молитви («Покара», «Молитва»), віршовані новели («Бахусові обійми», «Тугі вузлятка», «Катюша»), Творчі пошуки митця в останній збірці призводять до широкого вживання циклічності побудови, яка сприяє виструнченості форми та якнайповнішому розкриттю тематичних мотивів. До них належать «Літні ямби» з вишуканістю римунання, глибокою філософічністю, історично виважені «Думи Шевченка», в яких йдеться про різні періоди життя та творчості Кобзаря, значний за обсягом цикл різножанрових поезій «Всім потроху і собі».

Розгорнуті або ж навіть прості порівняння, здавалося б традиційний художній прийом, у віршах В. Забаштанського набувають яскравої візуалізації, надаючи зображуваному об'ємності і вражаючої детальності. Окремі з них у поезіях немовби руйнують межу між істотами і неістотами, формуючи натурфілософію поета, основним постулатом якої є визнання особливої сенсової насиченості всього суцього. Порівняння у віршах В. Забаштанського є передусім носієм візуальної образності, емоційної насиченості. Явища природи постають суголосними до душевних переживань автора, який надає їм особистісного, мало не соліпсичного акценту, йдеться про незрячого поета, тому важливо, що в його образній палітрі візуалізовано емоційну сферу ліричного героя, в якій переважають стани суму, відчаю, сумнівів, і розкриті вони через відповідні метафори. Феномен візуалізації в поезії Забаштанського еволюціонує в перцептивно активізованому напрямі, метафори моделюють виразне зображення (портрета, зовнішніх ознак тварини, антропоморфічного відтворення) як ліричного героя, так і персонажів, причому метафоризація відбувається із залученням деталей світу природи. Переважна більшість метафор автора адекватно вписують його творчість у контекст поезії 60-90 рр.: вони оригінальні та водночас психологічно тонкі, спрямовані на декодування громадськи значущих проблем. Метафори В. Забаштанського різні за походженням. Одним з найпродуктивніших видів є метафора, побудована на деформації фразеологічного звороту. Мовленнєва інтонація в поезії часто втрачає свою смислову і логічну забарвленість, піддаючись деформації; наголоси в словах можуть зміщуватися, підпорядковуючись ритміці. Віршові розміри поета доволі розмаїті, у їх використанні спостерігається тенденція до метричних експериментів.

Третій розділ **«Онтологічні характеристики поетичного світу В. Забаштанського»** присвячено з'ясуванню динаміки сфокусування комплексу світоглядних якостей поета на його творчість. Онтологічний підхід до лірики передбачає акцентуацію буттєвих категорій і сенсів у їхньому співвідношенні з філософськими ідеями. Так, у підрозділі 3.1.

«Кореляція «автор-ліричний герой» доведено, що своєрідність індивідууму Володимира Забаштанського як людини, митця, громадянина свідчить про цілісність психічних та мистецьких його характеристик. Вони комплексно формують взаємодію між внутрішнім світом автора, поезією та суспільством. Оскільки психологічні механізми впливу мистецтва на особистість можна виявити завдяки властивостям художнього образу, рівням його інакомовності, системі тропів, то для поетичного тексту смислова двоплановість і багатоплановість закономірна.

На рівні підтексту декодується прагнення В. Забаштанського повернути зір якщо не насправді, то хоча б «достворювати» його власними поезіями. Важливо наголосити, що, відчуваючи свою причетність до кола шістдесятників з відстані років, поет неодноразово апелює до значущих для української літератури постатей, художньо розкриваючи сутність творчості в контексті суспільного життя. Коли характер потреб людини не відповідає соціальним функціям мистецтва, а сприйняття неадекватне художній природі тексту, то повноцінного впливу мистецтва не відбувається, його *перетворююча роль у духовному розвитку суспільства та особистості* виявляється нереалізованою. Онтологічні складові передбачають аксіологічний аспект специфіки ставлення до тексту, взаємини загальнокультурного розвитку особистості та динамічного плану формування художнього світу.

Підрозділ 3.2. **«Структура концептосфери лірики»** демонструє виокремлення в структурі концептосфери її ціннісно та емоційно насичених зон, а в них — ментальних одиниць кількох рівнів, тому виформовується наступна класифікація:

1) мегаконцепти, що надають ідивідуальній свідомості межові/лімінальні контури трансформованих, мінливих явищ на тому рівні пізнання та узагальнення, які у певний момент доступні соціуму. У творчості В.Забаштанського це концепти доля, віра, небо, планета, зорі, сонце, правда[^]

2) макроконцепти — це маніфестації мегаконцептів у етносоціокультурних хронотопах. Оскільки на різних рівнях наративної культурної тканини діють різні системи причиново-наслідкових стосунків, які призводять до того, що той універсальний архетип, який розкривається цим образом, починає потребувати додаткових мотивацій, тоді різні мотивації далеко не завжди суперечать одна одній, та іноді вторинна мотивація набуває вже самостійного сюжетоутворюючого статусу. Зокрема, у поезіях В. Забаштанського романтичний образ Павки Корчагіна насичено побутовими ознаками, щоб наблизити його до сучасного читача. Виразні ментальні риси набувають концепти серце, любов, гріх, смерть, воля, душа, вода, земля, булава, півень;

3) мікроконцепти — образні і вербальні втілення макроконцептів на рівні певних соціальних груп і субкультур. Наприклад, у віршах Забаштанського - мікроконцепти скелі, каменя, України, хати, правди, барда, слова, трави;

4) мініконцепти - ментальні одиниці, що відбивають художній світ конкретного суб'єкта з його виокремленим досвідом взаємодій з твором, індивідуальними цінностями та емоційними переживаннями, відповідно, мініконцепти поета: полум'я, метал, дерево.

Художня індивідуальна свідомість переважно спирається на рівні міні-й мікроконцептів, та, оскільки концепти за межами мегарівня сфокусовані на певних сферах, емпатійних суб'єкту, можна підсумувати, що для більш значимих для автора сфер/предметів усвідомлення та життєдіяльності утворюється й більше концептів. Один з домінантних серед мегаконцептів у поезії В. Забаштанського - концепт віри. Категорія віри в його творчому вираженні є актуально особистісною, внутрішньо зорієнтованою, гранично необхідною. Віра в себе важлива не тільки для фізичного одужання, бо аспект тілесного тут є опосередковуючим, але й для самовиховання в духовному сенсі, для самовдосконалення, що стало важливим для автора, коли він потрапив у граничну ситуацію, вихід з якої залежав від творчих устремлінь у площині духовно-вольової організації особистості. Комплекс макроконцептів постає як системний центр духовного світу нації, сформований парадигмальними поняттями української ментальності, що вказують на сакральні смислово-життєві орієнтири етносу. Поліфункціональність концептів у поезії В. Забаштанського розгортається через такі складові образного світу: концепт як складову тропу, що потенціє його художній зміст; насичення тексту емоційністю; потенціювання комунікативного аспекту; поглиблення інформативності; зацентрування філософсько-психологічного компонента змісту; стрижневим є ментальний компонент. Отже, концептосфера виступає сконденсованим вираженням онтологічної складової художнього світу поета.

Четвертий розділ дисертації **«Аксіологічні компоненти проблематики лірики Володимира Забаштанського»** містить аналіз ціннісних складників його поезії. Підрозділи розкривають домінантні категорії аксіології, зокрема, підрозділ 4.1. **«Міфотворчий аспект агіографічних та конфесійних мотивів у ліриці В. Забаштанського»** звертається до глибин екзистенції поета, які розкрилися на відповідному підґрунті для самореалізації, породженої особливостями колективного позасвідомого. Розглядаємо митця як творчу особистість граничної ситуації, оскільки життєві перипетії призвели до втрати ним зору і рук, маємо відзначити, що в ідеологемі Павки Корчагіна В. Забаштанський віднайшов своє *«alter ego»*. *Образ Корчагіна набуває частотності в перше десятиліття*

творчості поета через самоідентифікацію з трагігеройною долею Павки. Нерухомість і сліпота в молодому віці, прагнення до активного життя не могли не травмувати В. Забаштанського, адже він приміряв на себе світоглядні і творчі координати М.Островського (патетика життєствердження, екзистенційний стоїцизм та відданість сповідуваній ідеї). Подібне онтологічно-художнє явище детерміноване потребою окреслення Я-ідентичності, яка характеризується сукупністю особистісної та соціальної ідентичності творчої особистості. Відомо, що образ Миколи Островського для поета був насамперед духовно-етичним імперативом формування Я-ідентичності. Він майже постійно змушував митця тримати себе у стані особливої мобілізованості, про що засвідчують рефлексії його ліричного героя. Ще одним доказом можливого намагання здаватися більш мотивовано цілеспрямованим у вирішенні життєтворчих позицій є постійне апелювання до свого ідеалу, саморефлексії та сумніви поета з приводу сформованості своєї персони у творчості та громадському житті суспільства. Таким чином, образ Островського-Корчагіна став тією висхідною, далекою і водночас близькою перспективою, завдячуючи якій відбулося становлення Володимира Забаштанського як митця слова.

Однією зі світоглядних засад шістдесятництва є сакральне відтворення та сприйняття історичної пам'яті як оберегу нації. В осерді історичної пам'яті українського народу, зокрема і для цього покоління, перебуває постать Тараса Шевченка, чия позачасова присутність, навіть наскрізність у національному діахронному вимірі, детермінованому українством, дозволяє послуговуватись його міфом. Образ Шевченка протягом окремого етапу світоглядної еволюції поета домінував і навіть був для В. Забаштанського унітарним, зважаючи на категоричність позиції митця («Мій Бог -Шевченко»), зумовленої фатумом його долі, внаслідок якого чітко проглядалася тенденція до якоїсь міри атеїстичних поглядів. Міф Т. Шевченка накладався на ідеологему Павки Корчагіна, оскільки їх певним чином об'єднували спільні риси первинних мотиваційно-вольових проявів та устремлінь. Це дозволяло тимчасово співіснувати вказаним міфологемам на зрілому етапі еволюційного розвитку В. Забаштанського. Ідейною кульмінацією його творчості вважаємо християнську світоглядну традицію, своєрідно засвоєну поетом.

Підрозділ 4.2. «Динаміка маскулінності як психологічної домінанти творчості» розвиває постулат щодо того, як у ментальному просторі індивідуального «я» ліричного героя одну з чільних позицій посідає усвідомлення та переживання себе чоловіком. Сучасна європейська, зокрема й вітчизняна, соціальна структура, як і раніше, формується і, головне, мислиться як структура чоловіка: чоловічі спільноти та чоловічі цінності визначально впливають на розвиток усього соціуму. В. Забаштанський

особисто пережив парадоксальне становлення маскулінного онтологічної сфери: від ранньої ініціації (хоча й часткової) в чоловіче життя як представник першого повоєнного покоління до практично повного вилучення з можливості самореалізуватися, яке поет подолав через подвиг творчості. Його ствердження себе в чоловічих ролях виявилось у специфічно чоловічій поведінці, фікційно змодельованій у конкретних творах, навіть якщо її прояви належать іншим людям. В. Забаштанський декларує місію чоловіка як творця, яка для нього тотожна служінню людям. Маскуліність як життєтворча категорія передбачає й специфічно чоловічий соціальний простір - поет, власне, його позбавлений. Адаже у другій половині ХХ ст. — це не стільки дім/житло (там влада чоловіка не завжди сприймається однозначно), скільки його робота, а також місце, переважно марковані як «чоловічі» (гомосоціальні). У поезії В. Забаштанського таким стає «кам'яний балкон», неодноразово згадуваний у збірці «Свічкою слова» - пастка, де митець опинився через недугу.

Володимир Забаштанський був силоміць вилучений на стадії ініціації, тому притаманним для його творчості є зміщення емоційного та ціннісного змісту концептів у маскуліній семіосфері порівняно з традиційними. Образ матері вияскравлюється лише в останньому періоді творчості. Усупереч традиціям української літератури, такий образ лише спорадично проходив через попередні збірки в автобіографічних поезіях та подекуди зреалізовувався в аналогії з образом України.

Дисертація завершується **висновками**, у яких Володимир Забаштанський постає передусім як представник історично-культурного руху 60-90-х рр., латентно засвоюючи художньо-світоглядні тенденції шістдесятництва. Характерологічним для поетичного доробку поета є прогресування компонентів художнього світу, їхня повноцінна реалізація. Екзистенційно творчість автора обумовлена такими компонентами: драматичною долею поета, що спричинила відсутність повноцінної можливості осягати оточення через фізичні негаразди, та активною художньою рецепцією дійсності. Хоча не всі характерологічні якості літературної спадщини поета повністю відповідають основним постулатам згаданого суспільно-мистецького руху, проте переважна більшість з них на різних етапах присутня в його віршах.

Володимир Забаштанський як особистість, що синхронно зреалізовувала мистецьку діяльність і сформовані громадянські переконання, пройшов складний шлях самоідентифікації, самореалізації художника слова. Оригінальність його творчого доробку обумовлена кількома чинниками: цілісністю характеру (своєрідністю внутрішнього світу, поліфункціональністю внутрішньої біографії), перипетіями драматичної долі

та активністю реакцій на колізії соціального життя. Проте пафос його творчості глибший і особистісніший, ніж оспівування системи і служіння їй.

Жанрова своєрідність поезії В. Забаштанського розвивалась у таких напрямках: накопичення досвіду в усталених жанрових формах та пошуки нових різновидів, які найповніше відтворили б авторський задум. У поезіях митця відчутне превалювання індивідуально-авторських тропів, у яких драматичні переживання максимально інтимізовані, заглиблені у візуальний ряд. У художньому аспекті візуалізації образного світу В. Забаштанського кольоропис має майже феноменальне значення як з позицій його розвитку, так і у функціональному плані. Парадоксально, але чим довше поет залишається невидючим, тим відчутніше збагачується кольоропис, монохромність змінюється спочатку двокомпонентним поєднанням кольорів, згодом яскравістю або чорно-сірою графічністю, різнобарв'ям. Спочатку виникає дихромність, збагачена відтінками, переважно в пейзажі, з емоційною конкретикою, надалі переважає поліхромність.

Своєрідною рисою нарративного дискурсу В. Забаштанського є те, що він набув практики вживання зумисне ускладнених конструкцій уже в останні десятиліття своєї творчості, подекуди вони навіть нагнітаються, ними насичено художню тканину текстів, як це відбувається із своєрідним використанням тавтології та плеоназмів. Беззаперечно, що В. Забаштанський засвоїв мистецький досвід шістдесятників стосовно авангардистських експериментів у царині форми, натомість до притаманних для них тем та проблем він еволюціонував впродовж усього творчого життя.

Художня свідомість є внутрішньою психологічною запорукою, яка опосередковує вплив мистецтва на особистість. Спільне екстраполявання свідомостей автора та реципієнта на твір дозволяють вповні розкритися його художнім і онтологічним складовим. Страждання митця не виключають співчуття горю та радощам людей, але поет формує своєрідні художні засоби виходу за межі власного «я» та занурення в навколишній світ або ж внутрішній світ іншої людини, розчинення себе в реципієнті. У результаті динамічної тенденції письменник занурюється в образний світ, виходить до сфери загального, універсального, надаючи художній свідомості певної спонтанності розвитку та відчуваючи її опір авторській інтенції. Реципієнт поезій В. Забаштанського, по суті, повторює у сконцентованому вигляді всю складність динаміки внутрішнього світу художника, реалізовану та об'єктивовану в тексті, водночас споглядаючи його художність, тобто мусить не лише сприйняти художню сторону твору, а й співвідчути страждання ліричного героя, пережити його погляд на реалії другої половини ХХ ст.

Спадщина В. Забаштанського продукує характерні для українського етносу риси, що генетично передаються від покоління до покоління, переходячи до сфери свідомості, звідки матеріалізуються в зовнішніх

проявах. Однак поет не дозволив колективній психіці поглинути себе, тримаючись на межі захопленого оспівування системи, тому й використовував переважно змістові аспекти тогочасної лірики.

Аксіологічні домінанти ранньої творчості В. Забаштанського апелюють до ціннісної системи суспільства, віднайшли там відгук на свої запити і на його основі сформували ієрархію цінностей поетичної свідомості. Справді, відповідниками Бога у тоталітарному суспільстві є ідеологічно ангажовані взірці, навколо яких і розгортається своєрідна псевдорелігія як певний навіюючий механізм зомбування свідомості. В. Забаштанський — представник своєї доби — був так чи інакше залучений до подібної художньо-світоглядної моделі.

Чоловіча концептосфера автора, хоча й спирається на розгортання тендерної тріади батьківства, сили та влади, але їхні змістові компоненти певною мірою деформовані і неоднозначні. Інтелект, впорядкованість, самодостатність, витривалість, почуття обов'язку, відповідальність, справедливість, рішучість, самоконтроль — усе це створило специфічну маскуліну харизму ліричного героя у творчості поета.

Отже, еволюція творчості Володимира Забаштанського - це процес багатовекторний, який вмотивовує його вписаність у шістдесятництво - засвоєння художньої форми, згодом активізацію ідейно-тематичних складових, спровоковану культурно-суспільними зрушеннями. Динамічно розвивається онтологія митця, позаяк його концептосфера поступово розгортається від макроконцептів у напрямі індивідуально значущих художньо насичених образів-мініконцептів. Зрештою, аксіологічний аспект проблематики лірики спорадично зорієнтовується на підґрунтя християнських цінностей.

Отже, поетична спадщина В. Забаштанського закономірно закоріненена в український літературний контекст другої половини ХХ століття; особистий подвиг митця, його автопсихоаналітична відвертість та еволюціонування художньої майстерності робить творчість поета непересічним явищем у вітчизняному мистецтві слова.

Основні результати дослідження висвітлено в таких публікаціях:

1. Крупка В. Молитва «... за матір гріховно-святу» (образ України в ліриці Володимира Забаштанського) / Віктор Крупка // Рідний край : Науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах. – Полтава, 2002. – С. 110-115 (0, 4 др. арк.).

2. Крупка В. «Брайлівські балади» Володимира Забаштанського: проблема жанру / Крупка Віктор // Слово і час. – 2003. – № 12. – С. 64—70 (0, 5 др. арк.).

3. Крупка В. Поетика новотворів Володимира Забаштанського / Віктор Крупка // Південний архів. Філологічні науки : Збірник наукових праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. – Вип. XXI. – С. 187-189 (0, 25 др. арк.).

4. Крупка В. «Мій Бог - Шевченко» (Тарас Шевченко і його літературні традиції у творчості Володимира Забаштанського) / Віктор Крупка // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – К. : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2004. – Вип. 6. – С. 90-94 (0, 3 др. арк.).

5. Крупка В. Біографічна й творча рецепція Михайла Коцюбинського в поезії В. Забаштанського «І це записано в книгу життя» / Віктор Крупка // «Наукові записки» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : Збірник наукових праць / Відп. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця : Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту, 2005. – Вип. 7. – С. 84-87. - (Серія: Філологія) (0, 3 др. арк.).

6. Крупка В. Морально-етична природа образу селянина-працелюба у ранній поезії Володимира Забаштанського / Віктор Крупка // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. - К. : Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2006. – Вип. 12. – С. 178-181 (0, 3 др. арк.).

7. Крупка В. Патетика життєствердження у поезії Володимира Забаштанського / Віктор Крупка // «Наукові записки» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : Збірник наукових праць. / Відп. ред. Н.Л. Іваницька. – Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», 2007. – Вип. 9. – С. 227-230. – (Серія: Філологія) (0, 3 др. арк.).

8. Крупка В. Володимир Забаштанський - поет кобзарського чину // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук, праць. – Вип. 33. / Г.Ф. Семекюк (гол. ред.). – Ч. 1. – К. : Твім інтер, 2009. – С 627-635 (0, 38 др. арк.).

9. Крупка В. Концепт віри в життєтворчості Володимира Забаштанського / Віктор Крупка // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук, праць / Г. Ф. Семенюк (гол. ред.). – К. : Твім інтер, 2009. – Вип. 34. – 4.2. – С. 346-352 (0, 3 др. арк.).

10.

Додаткові публікації:

1. Крупка В. Проблемно-тематичні аспекти віршів-спогадів Володимира Забаштанського / Віктор Крупка // Літературознавчі студії : зб. наук. ст. – Вінниця : ДОД ВДПУ, 2009. – Вип. 4. – С 69-75 (0, 3 др. арк.).

2. Крупка, В. Самотність як константа поетичного світу Володимира Забаштанського / Віктор Крупка // Актуальні проблеми викладання української мови та літератури в організаціях ПМР : Матеріали

республіканської науково-практичної конференції. — Тирасполь : ДООЗ «ПДІРО», 2009. - С 216-220 (0, 28 др. арк.).

АНОТАЦІЯ

Крупка В. П. Поезія Володимира Забаштанського (проблеми творчої еволюції). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 - українська література. - Київський університет імені Бориса Грінченка. - Київ, 2010.

Дисертацію присвячено висвітленню еволюції поезії Володимира Забаштанського як багатогранного процесу. У роботі досліджено вписаність його творчості у шістдесятництво: засвоєння художньої форми, згодом активізацію ідейно-тематичних напрямних, спровокованих культурно-суспільними зрушеннями. Простежено розгортання концептосфери від макроконцептів у напрямі індивідуально значущих художньо насичених образів-мініконцептів. Система концептів класифікована відповідно до їх семіотичних, психологічних та мистецьких семантичних компонентів. Визначено аксіологічний аспект проблематики лірики, який спорадично зорієнтовується на підґрунтя християнських цінностей. Виокремлені складові маскулінного начала в ліриці, що поступово втрачають домінуючі позиції та поступаються загальнолюдським орієнтирам.

Доведено, що поетична спадщина В. Забаштанського закономірно закоріненена в український літературний контекст другої половини ХХ століття, особистий подвиг митця, його автопсихоаналітична відвертість та еволюціонування художньої майстерності робить творчість поета непересічним явищем у вітчизняному мистецтві слова.

Ключові слова: еволюція творчості, концептосфера, онтологія поетичного світу, психологія творчості, жанр, маскулінное начало,

АННОТАЦИЯ

Крупка В. П. Поезия Владимира Забаштанского (проблемы творческой эволюции). — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01. — украинская литература. — Киевский университет имени Бориса Гринченко, 2010.

Диссертация посвящена раскрытию проблемы эволюции поэзии Владимира Забаштанского как многогранного процесса. В работе исследована вписанность его творчества в культурно-общественное движение

шестидесятничества: усвоение художественной формы, которое латентно сменилось активизацией идейно-тематических направляющих, что было спровоцировано политическими изменениями. Прослежено разворачивание концептосферы от макроконцептов в направлении индивидуальных знаковых художественно насыщенных образов-миниконцептив. Характерологическим для поэтического наследия автора является прогрессия компонентов художественного мира, их полноценная реализация. Выявлено, что экзистенциально творчество В. Забаштанского обусловлено драматической судьбой поэта, что привело к отсутствию полноценной возможности осваивать происходящее, но одновременно невозможно отрицать активную художественную рецепцию действительности. Владимир Забаштанский как личность, которая синхронно реализовывала искусство и сформированные гражданские убеждения, прошел сложный путь самоидентификации, самореализации художника слова. Оригинальность его творческого наследия проанализирована с помощью таких факторов: целостности характера (своеобразия внутреннего мира, полифункциональности внутренней биографии), перипетий личностной трагедии и активности реакций на коллизии социальной жизни. Изучены аспекты жанрового своеобразия поэзии В. Забаштанского, которые развивались в таких направлениях: накоплении опыта в канонических жанровых формах и поисках новых разновидностей, которые максимально полно воссоздали бы авторский замысел. В стихотворениях В. Забаштанского ощутимо отмечается преобладание индивидуально-авторских тропов, в которых переживания лирического героя максимально интимизованы, погружены в визуальный ряд. В результате подобной динамической тенденции писатель продуцирует образный мир, выходит в сферу общего, универсального, наделяя художественное сознание некоторой спонтанностью развития и ощущая ее сопротивление авторской интенцией. Система концептов классифицирована соответственно их семиотическим, психологическим и художественным семантическим компонентами. Определены доминанты аксиологического аспекта проблематики лирики, который подсознательно и сознательно ориентируется на основы христианских ценностей. Выделены компоненты маскулинного начала в лирике, которые постепенно теряют доминирующие позиции и уступают общечеловеческим ориентирам.

Доказано, что поэтическое творчество В. Забаштанского закономерно погружено в украинский литературный контекст второй половины XX века, личный подвиг писателя, его автопсихоаналитическую откровенность и эволюционирование художественного мастерства, что и делает творчество автора оригинальным явлением в украинском искусстве слова.

Ключевые слова: эволюция творчества, концептосфера, онтология поэтического мира, психология творчества, жанр, маскулинное начало, житнетворчество.

SUMMARY

Krupka V.P, Volodymyr Zabashtansky's poetry (the problems of creative evolution) - Manuscript.

The dissertation for gaining the scientific degree of the candidate of philology on speciality 10.01.01 - Ukrainian literature. - Kyiv University named after Boris Grinchnko. - Kyiv, 2010.

The dissertation covers the explanation of the evolution of Volodymyr Zabashtansky's poetry as a many-sided process.

The work investigates the immersion of his creative work in the 60's: adoption of the artistic form, after a while the intensification of ideas and thematic directions, provoked by cultural and social changes. The development of the conceptsphere is traced from macroconcepts in the direction of individually meaningful artistically saturated images-microconcepts. The system of concepts is classified according to their semiotic, psychological and artistic semantic components. The axiological aspect of the lyric problems is defined, which sporadically relies on the background of Christian values. The constituents of the masculine principle in lyric poetry are singled out, which gradually lose dominant positions and yield to universal guidelines.

It is proved that V. Zabashtansky's poetic heritage is appropriately embedded in Ukrainian literary context of the second half of the XX century, the artist's personal heroic deed, his autopsychanalytical frankness and artistic skill evolution make poet's creative work an outstanding phenomenon of the native art of words.

Key words: evolution of creative work, conceptsphere, ontology of the poetic world, psychology of creative work, genre, masculine principle, life-creation.